

УДК 37.03

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ПЕДАГОГІЦІ

Ганна Грабова

Статтю присвячено проблемі статевого виховання. Розглянуто тлумачення поняття «статеве виховання» в українській та зарубіжній педагогіці, проаналізовано його зміст та сутність, виокремлено позитивні підходи до визначення змісту та завдань статевого виховання відповідно до сучасних реалій.

Ключові слова: статеве виховання, статева культура, сексуальна просвіта, зміст статевого виховання.

Реалії сучасності змушують переглянути традиційні погляди на питання виховання та освіти. Глобалізаційні процеси, міграція населення, негативні та загрозливі тенденції поширення венеричних хвороб та СНІДу, зміни у статево-рольовій поведінці та ціннісних орієнтирах молоді, розвиток нових мас-медіа та телекомунікацій спонукають до пошуків нових підходів до статевого виховання, його сутності, змісту та завдань.

Проблемі статевого виховання присвячені праці таких українських та зарубіжних дослідників, як М. Боришевський, Г. Ващенко, Т. Говорун, В. Ескрідж, О. Контула, В. Кравець, О. Кузнецова, І. Мезеря, В. Постовий, Д. Сандбі, І. Трухін та ін. Окремі аспекти зарубіжного досвіду організації статевого виховання розглянуто І. Даценко, В. Кравцем, Н. Левчик, Т. Паничок, Л. Яворською та ін. Однак, позитивний досвід зарубіжних країн потребує подальшого вивчення, зокрема, важливим видається порівняння та узагальнення основних підходів до розуміння поняття «статеве виховання» в Україні та за кордоном.

Мета статті полягає в аналізі поглядів українських та зарубіжних учених на проблему статевого виховання, виокремленні критеріїв формування його змісту та завдань з урахуванням позитивного досвіду.

В сучасній педагогічній літературі не існує єдиного підходу до питання статевого виховання, його змісту та завдань. Водночас більшість країн визначають його серед пріоритетних завдань освітньої системи.

Зазначимо, що навіть єдиного загально визнаного погляду на визначення поняття «статеве виховання» сьогодні не маємо. Науковці тлумачать його по-різному, ставлячи наголоси на тих чи інших його аспектах. Так, Л. Олійник розглядає статеве виховання як процес систематичного, свідомо спланованого впливу на формування статевої свідомості й поведінки людей, складову частину виховного процесу, що забезпечує правильний статевий розвиток дітей та молоді та оволодіння нормами взаємин з представниками протилежної статі, а також правильне ставлення до питань статі [2, с. 5].

П. Плахтій, В. Коциба та Д. Ішук у своїй книзі, присвяченій проблемі

здоров'я підлітків та чоловіків, під статевим вихованням розуміють процес, спрямований на вироблення якостей, рис, властивостей, а також установок особистості, які визначають її бажане ставлення до представників протилежної статі. Саме тому до сфери статевого виховання належать не лише такі специфічні відносини між представниками чоловічої та жіночої статі, як шлюбні, а також інші, пов'язані з вихованням дітей, професійною діяльністю, відпочинком [3, с. 14].

На думку О. Кузнецової, статеве виховання – це особлива частина морального виховання. Статеве виховання має соціальний, психологічний, філософський, медичний та інші аспекти. Його специфічний предмет – виховання ставлення людини однієї статі до іншої статі і пов'язаних з цим складних і найтонших навичок поведінки і самоконтролю [1, с. 8].

У зарубіжній англомовній педагогічній літературі найчастіше для позначення відповідного поняття використовуються терміни «**sex education**» та «**sexuality education**», які найчастіше тотожні, хоча деякі дослідники надають перевагу останньому. Так, у документах, розроблених ЮНЕСКО, використовується термін «сексуальна просвіта», яка визначається як підхід до викладання знань, пов'язаних зі статтю, взаємостосунками, відповідно до віку вихованців та соціокультурних традицій, шляхом надання науково достовірної інформації. Сексуальна просвіта надає молоді можливості дослідити власні ціннісні орієнтири та розвивати навички, пов'язані з такими аспектами життєдіяльності, як прийняття правильних рішень, спілкування, зменшення негативних ризиків, котрі стосуються статевої відносин [9, с. 2].

Міжнародна організація попередження СНІДу **AVERT** (від англ. дієслова **avert** – запобігати) під статевим вихованням розуміє процес отримання інформації та формування ставлення й переконань щодо статевого життя, статевої належності, взаємостосунків та близькості. До статевого виховання належить також питання про розвиток умінь та навичок молоді робити свідомий вибір моделей поведінки, формування почуття впевненості та відповідальності за свої вчинки [7].

Звичайно, наведені визначення не повною мірою репрезентують всю багатогранність підходів до розуміння сутності поняття «статеве виховання» в Україні та світі, проте дає змогу визначити окремі тенденції, які сьогодні домінують у зарубіжній педагогіці. Зокрема, відповідно до сучасних тенденцій наголос роблять не лише на інформативному компоненті статевого виховання, але й на розвиткові вмінь та навичок, пов'язаних як із суто статевим життям людини, так із загальними аспектами життєдіяльності людини як члена соціуму.

Відповідно до основних підходів до визначення змісту, завдань та цілей статевого виховання дослідники виокремлюють три типи програм статевого виховання та сексуальної просвіти:

1. програми, спрямовані на утримання молоді від дошлюбних статевої відносин;
2. програми, які передбачають формування установок на утримання від дошлюбних відносин, однак і надають інформацію про безпечний секс, засоби та методи контрацепції;

3. програми, які об'єднують характеристики першого та другого типів, але розглядають їх детальніше, як елемент особистісного росту та розвитку.

Програми першого та другого типів характерні для США, програми третього типу впроваджуються переважно у країнах Західної Європи. Програми третього типу також називають сучасним (цілісним) статевим вихованням [4, с. 16].

Відповідно до інструктивних матеріалів щодо організації та впровадження статевого виховання, розроблених ЮНЕСКО, зміст програми цілісного статевого виховання передбачає:

- надання науково достовірної інформації про людську сексуальність, включаючи питання статевого розвитку, вікових фізіологічних та психологічних змін, анатомію, пологи, контрацепцію, вагітність та батьківство, венеричні хвороби та СНІД, сімейне життя та міжособистісні стосунки, культуру та сексуальність, права людини, толерантність, гендерну рівність, статево поведінку, негативні аспекти та факти, пов'язані зі статевим життям;

- формування цінностей та життєвих орієнтирів, які враховували б соціальні та моральні норми (особисті, сімейні, соціальні) відповідно до статево-рольової поведінки, прийняття рішення з огляду на принципи толерантності, поваги до себе та оточуючих, гендерного рівноправ'я та прав людини;

- розвиток навичок міжособистісного спілкування та взаємостосунків, вміння приймати правильні та свідомі рішення тощо;

- виховання почуття відповідальності, що передбачає формування правильних поглядів, відповідальності за власні вчинки, ставлення до себе та оточуючих [9, с. 5]

Як відомо, одним із головних завдань статевого виховання є зменшення потенційно негативних наслідків статевого життя, зокрема, небажаної або незапланованої вагітності, зараження хворобами, що передаються статевим шляхом. Статеве виховання передбачає формування стійких переконань, розвиток необхідних навичок, що дає можливість молоді свідомо робити вибір, зважаючи на потенційні ризики, пов'язані зі статевим життям. Ефективне статеве виховання допомагає молоді усвідомити та зрозуміти, чому люди ведуть статеве життя, задуматися над такими його емоційними та морально-етичними аспектами, як самоповага, взаємостосунки, кохання, повага та толерантне ставлення до інших [6].

Молодь підлягає впливу широкого спектра переконань та підходів до статевого життя та сексуальності. Часто вони суперечать один одному. Наприклад, медичні установи попереджають про небезпеку статевого стосунку, водночас, деякі засоби масової інформації популяризують ідею, що статеве життя робить людину привабливішою та дорослішою.

Оскільки статеві стосунки – досить делікатне питання, молодь та вихователі можуть мати власні стійкі переконання щодо правил поведінки та моральних якостей, і часто вони мають суперечливий характер. Дослідники звертають увагу на те, що молодь цікавлять моральні та культурні аспекти, пов'язані зі статевим життям [10, с. 320]. Часто молоді люди активно висловлюють свою позицію щодо таких явищ, як аборт, дошлюбні статеві

стосунки, контрацепція, відповідальне батьківство. Науковці наголошують на тому, що спеціалісти, які здійснюють статеве виховання, повинні уникати негативного впливу та нав'язування власних переконань у процесі статевого виховання [7]. Так, навіть якщо педагог упевнений у тому, що молодь не повинна вести статеве життя до шлюбу, це не передбачає позбавлення молоді права отримати інформацію про безпечний секс та контрацепцію. Як свідчать сучасні дослідження, намагання нав'язати молоді вузькі погляди щодо статевого життя та сексуальності в сучасному світі виявляються неефективними [4, с. 17].

Сьогодні існують можливості отримати інформацію з різних джерел, включаючи міжособистісне спілкування, засоби масової інформації, рекламу, телебачення, журнали, книжки, посібники та веб-сайти, які мають на меті статеву просвіту та виховання. Однак, деякі джерела можуть містити хибну інформацію. Таким чином, завдання статевого виховання також полягає в наданні достовірної інформації, доповненні вже наявних знань та корекції хибних міркувань та стереотипів. Статеве виховання в європейських країнах передбачає інформування молоді насамперед з таких питань, як статевий розвиток, фізичні та емоційні зміни, пов'язані із статевою зрілістю та репродуктивними функціями людини, а також про венеричні захворювання та ВІЛ-інфекцію; контрацепцію і контроль над народжуваністю, зокрема, йдеться про те, які контрацептиви існують, як вони діють, особливості використання, вибір та рішення щодо застосування, де їх отримати; взаємостосунки, любов і відданість, шлюб і партнерство, законодавче регулювання шлюбних та статевих відносин, а також релігійні і культурні погляди на статеве життя. Також молоді слід надавати інформацію про різні джерела консультативної підтримки, зокрема державні та громадські установи та організації, які їй надають [7].

Крім того, ефективне статеве виховання повинно давати молоді можливості розвивати вміння, оскільки на практиці лише інформування не завжди дає належні результати. Навички, які молодь розвиває у процесі статевого виховання, пов'язані із загальним життєвим досвідом [6], наприклад, навички спілкування, співіснування в колективі, вміння ставити запитання та правильно визначати і знаходити джерела інформації стають в нагоді у статевому житті людини. Таким чином, дієве статеве виховання, крім, власне, інформування, повинно надавати молоді можливості особистісного розвитку. Крім того, серед інших важливих навичок слід назвати вміння розпізнати психологічний тиск інших людей та протистояти йому, вміння впоратися з упередженнями, пошук порад та допомоги в дорослих, зокрема, батьків, представників консультативних органів та соціальних служб, спеціалістів тощо [10, с. 324]. Також дієве статеве виховання допомагає молоді диференціювати інформацію, обговорювати широкий спектр моральних та соціальних проблем, які стосуються питань статевого життя, сексуальності, зокрема культурних традицій та таких аспектів, як сексуальність, аборт, контрацепція.

Ефективність статевого виховання залежить також від віку вихованців. Західні дослідники дотримуються думки, що статеве виховання повинно розпочинатися ще до пубертатного періоду, тобто до того моменту, коли молоді люди вже засвоїли певні поведінкові шаблони [9, с. 4]. Точний вік, коли

необхідно надавати інформацію, а також її зміст та характер залежать передусім від фізіологічного, емоційного, розумового розвитку молоді людини. Крім того, часто зміст інформації, яка подається у процесі статевого виховання, залежить від соціального контексту, тобто соціокультурних реалій, традицій того чи іншого соціуму та індивідуального досвіду вихованця. Науковці наголошують, що надання інформації вже в ранньому віці уможливорює формування підґрунтя для засвоєння більш складних знань у майбутньому [9, с. 4]. Водночас дискусійність питання статевого виховання полягає в тому, що, на думку деяких педагогів та вихователів, його впровадження може призвести до ранньої зацікавленості статевим життям. Однак, дослідження 48 програм статевого виховання, які реалізуються у школах США, свідчать про те, що вони не збільшують сексуальну активність молоді [8].

Говорячи про підходи до статевого виховання в розвинених країнах, варто звернути увагу на поєднання формального та неформального аспектів його організації. Здійснення статевого виховання в школі має вагоме значення. Більшість фахівців погоджуються з тим, що статеве виховання є обов'язковим елементом виховної діяльності школи. Однак, дослідники звертають увагу на певні недоліки використання лише такої практики, зокрема, така система не може забезпечити повноцінне консультування молоді з урахуванням індивідуальних особливостей [10, с. 319]. Тому науковці звертають увагу на необхідність ознайомлення батьків з тим курсом статевого виховання, який пропонується дітям, що дасть змогу доповнити цей процес удома. Дослідники наголошують на тому, що стосунки між батьками та дітьми в сім'ї повинні бути такими, за яких діти можуть не соромлячись спитати батьків про те, що їх цікавить та хвилює. Наприклад, у Нідерландах таке спілкування вважається одним із важливих сімейних обов'язків, що, у свою чергу, допомагає здійсненню статевого виховання та збереженню статевого здоров'я молоді [7]. Крім того, роль сім'ї виявляється ваговою і в тих країнах, де функціонують шкільні програми статевого виховання, оскільки саме сім'я може надати підтримку в будь-який час. В організації статевого виховання активну участь повинні брати медичні установи.

Позитивні результати дає також залучення молоді до розроблення програм статевого виховання, що забезпечує доступність та відповідність інформації, а участь у їх впровадженні допомагає налаштувати однолітків на позитивні моделі поведінки та сформуванню правильних переконань. Так, наприклад, британська організація **Apause**, яка займається впровадженням статевого виховання в школах, залучає однолітків до здійснення статевого виховання серед підлітків 13–14 років для зменшення випадків раннього початку статевого життя [5, с. 200].

Таким чином, розвинена система статевого виховання передбачає залучення до цього процесу різноманітних організацій та інституцій. Так, батьки забезпечують початковий етап статевого виховання та індивідуальну підтримку молоді, школа та офіційні програми статевого виховання дають змогу набути специфічні знання та навички, необхідні для здорової життєдіяльності в майбутньому, недержавні проекти та програми надають доступ до інформації в більш вільному режимі, гарантують неформальну

підтримку молоді, заклади охорони здоров'я надають спеціалізовану інформацію та консультативну підтримку, засоби масової інформації відповідають за інформативну роботу, спрямовану на збереження здоров'я молодого покоління та формування культури статевої відносин.

Статеве виховання повинно відповідати суспільним потребам і бути спрямованим на особистісний розвиток людини, формування ціннісних орієнтирів та переконань відповідно до усталених суспільних та моральних норм, оволодіння необхідними навичками життєдіяльності. Впровадження статевого виховання повинно поєднувати як формальний (школа, медичні установи), так і неформальний підходи (сім'я, громадські організації тощо).

Перспективи дослідження вбачаємо в подальшому детальному вивченні позитивного досвіду зарубіжних країн у галузі статевого виховання.

Список використаних джерел:

1. Кузнецова О. А. *Статеве виховання школярів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* / О. А. Кузнецова. – Миколаїв : ІЛІОН, 2004. – 176 с.
2. Олійник Л. М. *Статеве виховання: [навч. посібник]* / Л. М. Олійник. – Миколаїв : Принт-Експрес, 2009. – 112 с.
3. Плахтій П. Д. *Статеве здоров'я юнаків та чоловіків* / П. Д. Плахтій, В. М. Коциба, Д. Ф. Іщук. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2002. – 114 с.
4. *Стандарти сексуального образования в Европе: документ для лиц, определяющих политику, руководителей и специалистов в области образования и здравоохранения* / Европейское региональное бюро ВОЗ и ФЦПСЗ. – Кёльн : Федеральный центр просвещения в сфере здравоохранения, 2010. – 76 с.
5. **Forrest S. A comparison of student evaluations of a peer-delivered sex education programme and teacher-led programme** / S. Forrest, V. Strange, A. Oakley // *Sex Education*. – 2002. – № 2(3). – P. 195–214.
6. **Meyrick J. Reducing the rate of teenage conceptions an overview of effectiveness of interventions and programmes aimed at reducing unintended conceptions in young people** [Електронний документ] / J. Meyrick, C. Swann. – London: Health Education Authority, 1998. – Режим доступу: http://www.nice.org.uk/nicemedia/documents/ov_reduce_conceptions_young.pdf
7. **Sex education that works** [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.avert.org/sex-education.htm>
8. **Sexuality Information and Education Council of the United States. Guidelines for Comprehensive Sexuality Education: Kindergarten through 12th Grade** / Sexuality Information and Education Council of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.siecus.org/index.cfm?fuseaction=Page.viewPage&pageId=516&grandparentID=477&parentID=514>
9. UNESCO. *International technical guidance on sexuality education* / UNESCO. – Paris, 2009. – Vol. II. – 64 p.
10. **Wight D. Towards a psychosocial theoretical framework for sexual health promotion** / D. Wight, C. Abraham, S. Scott // *Health Education Research*. – 1998. – Vol. 13. – № 3. – P. 317–330.